

Dr hab. Zbigniew Wróblewski, prof. KUL

Wydział Filozofii

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Al. Raławickie 14

20-950 Lublin

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr Krzysztofa Michała Krenca pt. „Can Machines Have Free Will? Analysis of the Concept of Free Will in Relation to the Psychophysical Problem”, Łódź 2022, ss. 136.

Recenzowana rozprawa stanowi studium z zakresu filozofii umysłu na temat pojęcia wolnej woli w kontekście współczesnych stanowisk dotyczących natury umysłu oraz dyskusji głównych argumentów, formułowanych we współczesnych dyskusjach filozoficznych. Autor dokonuje rekapitulacji najważniejszych stanowisk i argumentów oraz konstruuje rozbudowany argument na rzecz wolnej woli zawierający określone rozwiązania materializmu eliminacyjnego oraz transcendentального idealizmu I. Kanta. Rozprawa jest napisana w duchu tradycji analitycznej.

Treść rozprawy

Przedmiotem rozprawy jest problem wolnej woli, wyrażony w pytaniu: „czy maszyny mogą mieć wolną wolę?”. Analiza tego problemu została umieszczona na płaszczyźnie współczesnych koncepcji umysłu i polegała na przedstawieniu zasadniczych tez i argumentów głównych stanowisk i analizach pojęciowych kluczowych kategorii.

W rozdziale pierwszym zarysowano główne tło dyskusji problemu wolnej woli, które jest wyznaczone przez debatę kompatybilizm - inkompatybilizm na temat relacji wolnej woli do determinizmu przyczynowego lub indeterminizmu. Doktorant rekapitułuje współczesne tło tej dyskusji, koncentrując się na wybranych argumentach formułowanych przez strony sporu. W przypadku inkompatybilizmu referuje „The Mind Argument” oraz „Rollback Argument”. Kompatybilizm z kolei jest przedstawiony na podstawie dyskusji argumentów D. Dennetta.

Przeprowadzone analizy doprowadziły do wniosku, że problem wolnej woli w obu przypadkach jest inaczej formułowany i nie jest klarownie skonceptualizowany i domaga się przeniesienia dyskusji w inne rejony analiz filozoficznych: analiz nie w ramach teoretycznych głównego nurtu sporu filozoficznego (wolna wola a determinizm), ale analiz uwzględniających kontekst antropologiczny i moralny, czyli koncepcję ludzkiej podmiotowości i odpowiedzialności. Taka korekta ram teoretycznych, zdaniem Doktoranta, prowadzi do umiejscowienia problemu wolnej woli w kontekście dyskusji relacji umysł – ciało.

Kolejny rozdział prezentuje zatem koncepcję dualistyczną umysłu i ciała w ujęciu Kartezjusza oraz jego współczesnych interpretacji. Prezentacja rozwiązań dualistycznych (dualizm substancji, dualizm własności) koncentruje się wokół kluczowych problemów i argumentów takich, jak: problem interakcji, zasada domknięcia przyczynowego, epifenomenalizm oraz wolna wola definiowana w schemacie dualistycznym. Pozytywny wniosek o braku zasadniczych trudności w konceptualizacji w tym schemacie wolnej woli i odpowiedzialności jest uzupełniony o fundamentalną trudność, otwierającą drogę do dalszych analiz: dualizm substancji jest niezgodny z naturalizmem oraz dualizm własności jest wstępem do przyjęcia rozwiązania materialistycznego natury umysłu.

W rozdziale III rekonstrukcja współczesnych rozwiązań materialistycznych relacji umysłu i ciała jest przedstawiona na przykładzie biologicznego naturalizmu (J. Searle), anomalnego monizmu (D. Davidson), eliminacyjnego materializmu (P. Churchland, P. Churchland). W ramach analiz ostatniego stanowiska poświęcono sporo uwagi problemowi naturalizowania praktycznej filozofii (redukcji moralności do procesów neuronalnych) oraz redukcji pojęcia wolnej woli do pojęcia samokontroli. Krytyczna ocena eliminacyjnego materializmu prowadzi jednak do przyjęcia zaskakującego wniosku: krytykowane stanowisko jest najbardziej koherentnym rozwiązaniem w filozofii umysłu; ponadto jest zgodne ze współczesną nauką i naturalizmem metodologicznym oraz można je połączyć z transcendentalem idealizmem Kanta, teoretycznego gwaranta ochrony pojęcia wolnej woli i odpowiedzialności przed redukcją materialistyczną.

Rozdział IV przedstawia możliwy schemat połączenia dwóch, wydawałoby się niespójnych, schematów myślenia o kwestiach antropologicznych. Przynajmniej przede wszystkim oczyszczono stanowisko materialistyczne z możliwych zarzutów (analiza kontrargumentów) oraz zaproponowano, w jaki sposób można wykorzystać filozofię krytyczną do nowego

rozpisania zadań filozoficznych, bez wikłania się w dogmatyzmy naturalistyczne i dualistyczne.

Ocena formalna i merytoryczna rozprawy

Jeżeli można posłużyć się porównaniem architektonicznym, to struktura i treść rozprawy jest przygotowana w stylu romańskim: prosta bryła, dobrze osadzona, proste i grube ściany, minimalizm w obszarze dekoracji. Dla zwolenników tego stylu, porównanie wydaje się być korzystne, gdyż przez wiele wieków i także współcześnie, budowle w takim stylu cieszą się uznaniem. Jednakże mogą się podnieść głosy, że tradycja i przepisy prawa akademickiego, określają warunki brzegowe, które powinny być spełnione w budowaniu prac dyplomowych z zachowaniem różnych stylów. Oczywiście, łatwiej trafić na wąską ścieżkę poprawności formalnej trzymając się ściśle zinterpretowanych przepisów prawa i pisząc opasłą rozprawę z rozbudowanym aparatem naukowym, pokazną bibliografią i ostrożnie sformułowanymi wnioskami. Recenzowana praca do takich nie należy. Doktorant podjął się ryzyka napisania rozprawy surowej w stylu i zwięzłej w treści na temat problemu, który doczekał się przez wiele wieków okazałej biblioteki i wyszedł moim zdaniem zwycięsko z tej próby.

Do pozytywnych aspektów strony formalnej rozprawy zaliczyć należy:

- (1) Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii - w sumie 136 stron. Nie zamieszczono w pracy streszczenia. Struktura pracy jest klarowna, wydzielono w niej odpowiednie segmenty oraz dokonano odpowiedniej hierarchizacji treści. Wewnętrzne rozczłonkowanie materiału w rozdziałach jest logicznie przeprowadzone. Tok rozważań jest prowadzony precyzyjnie: od wstępu do całej pracy, poprzez wstępy i podsumowania w kolejnych rozdziałach, aż do zakończenia. Każdy z rozdziałów zawiera „Wprowadzenie” i „Podsumowanie”, co przy „gęstości” tekstu, ułatwia znacznie lekturę.
- (2) Prezentacja stanowisk, rekonstrukcje argumentów, formułowanie tezy jest dokonywane w sposób jasny, precyzyjny i zwięzły. Autor wyraźnie formułuje tezy, które broni jako swoje. Nie „chowa się” za innymi filozofami, dokonując wyłącznie streszczeń cudzych poglądów i dokonując poprawnych rekapitulacji i podsumowań. Nie jest to z pewnością strategia asekuracyjna, charakterystyczna dla wielu prac dyplomowych, ale odważna i oryginalna.
- (3) Językowa strona rozprawy jest na dobrym poziomie. Doktorant wpisuje się dobrze w styl pisarski Mistrzów szkoły analitycznej.

Generalnie stronę formalną oceniam pozytywnie, choć wątpliwości budzi kilka punktów, w których lakoniczność wyrażania treści, niebezpiecznie przekroczyła granicę skrótowości.

- (1) Wstęp do całej pracy liczy zaledwie 33 wersy. Brakuje w nim standardowych elementów takich, jak przegląd badań i literatury, opis zastosowanych metod. „Wstęp” (*Introduction*) mógłby być bardzo dobrym abstraktem rozprawy. „Zakończenie” rozprawy (*Conclusion*), choć nie różni się znacznie pod względem objętości (46 wersów), to jego zwięzłość jest tutaj zaletą. Czytelnik otrzymuje wyraźnie przedstawione wyniki analiz i odpowiedź na główne pytanie rozprawy (odpowiedź brzmiała - „no”).
- (2) Surowość tekstu wyrażona była także w oszczędnym ozdabianiu tekstu głównego przypisami komentującymi (przypisy bibliograficzne były umieszczone w tekście głównym). W sumie Autor przygotował 21 krótkich przypisów dolnych.
- (3) Od strony źródłowej, rozprawa prezentuje się oszczędnie, ale nie ubogo, tzn. Doktorant wybrał najważniejsze i reprezentatywne prace dla diskutowanych stanowisk. Nie ma bibliografii prac drugorzędnych lub przypadkowych. Możliwość rozbudowania pracy o setki pozycji, dostępnych w bazach bibliograficznych, stwarza pokusę, przed którą trudno się oprzeć. Radykalna i racjonalna selekcja bardzo bogatej literatury przedmiotu wymaga trudnych decyzji i odwagi intelektualnej. Na liście znajduje się 65 pozycji. Jednakże w tym zbiorze nie ma ani jednej pracy polskich filozofów, np. bardzo dobrej monografii Józefa Bremera (*Czy wolna wola jest wolna? Kompatybilizm na tle badań interdyscyplinarnych*, Kraków 2013), odnoszącej się do takich samych stanowisk i autorów.

Ocena merytoryczna

Przedmiotem rozprawy jest analiza wolnej woli w perspektywie różnych stanowisk w zakresie filozofii umysłu (dualizmu, materializmu, transcendentnego idealizmu) oraz propozycja sformułowania własnego stanowiska odwołującego się do filozofii krytycznej I. Kanta. Stanowisko to jest przedstawione w kontekście współczesnych dyskusji filozoficznych zdominowanych przez różne wersje naturalizmu oraz w kontekście dyskusji nad słabą i mocą AI.

Do pozytywnych aspektów rozprawy należą:

1. Syntetyczna rekonstrukcja dyskusji na temat wolnej woli, której rdzeniem są analizy pojęciowe oraz krytyczna prezentacja najważniejszych argumentów. Aspekt historyczny (badania komparatystyczne - krytyczne) tej dyskusji jest zminimalizowany na rzecz prezentacji badań konceptualizacyjno – heurystycznych. Warto podkreślić, że

Doktorant nie uległ pokusie referowania wielu badań empirycznych z zakresu psychologii i neuronauk, które często służą jako zasłona dymna dla mocnych, a zarazem słabo uzasadnionych tez filozoficznych. Przedstawione w rozprawie analizy pojęciowe oraz argumenty filozoficzne są przykładem dobrej pracy filozoficznej, której owoce mogą być dalej wykorzystane w interdyscyplinarnych dyskusjach na temat wolnej woli. Zasadniczy wydźwięk rozprawy oraz główna jej teza nie jest antynaukowa, ale także nie jest sejentystyczna. Syntetyczna rekonstrukcja współczesnej dyskusji naukowo-filozoficznej pokazuje wyraźnie metaprzeciwstawienie podziału funkcji refleksji filozoficznej i badań naukowych.

2. Wybór kontekstu dyskusji problemu wolnej woli w postaci głównych koncepcji umysłu: dualistycznych i materialistycznych. Dzięki takiemu ustawieniu problemu można było wykazać bezproduktywność wielu dyskusji filozoficznych dotyczących wolnej woli, które przypominają „spacerowanie po kole” lub popadają w dogmatyzm naturalistyczny lub dualistyczny.
3. Krytyczny stosunek do głównego nurtu dyskusji podzielonego na dwa obozy: kompatybilizm i inkompatabilizm. Doktorant trafnie uzasadnia, że pojęcie wolnej woli jest różne w zależności od wyboru ram teoretycznych (kompatybilizmu lub inkompatabilizmu), w ramach których urabiamy pojęcie wolnej woli. Ponadto nasz język nie jest wystarczająco subtelny do wyrażenia tych różnic pojęciowych, co niestety umożliwia połowiczne rozwiązywanie sporu filozoficznego przez sformułowanie definicji. Dominujący kontekst dyskusji nie uwyrażnia wystarczająco kluczowego punktu odniesienia dla pytania o wolną wolę, a mianowicie wizji odpowiedzialności moralnej i ludzkiej sprawczości.
4. Propozycja rozwiązania trzeciej antynomii czystego rozumu w ujęciu Kanta, w którym wykorzystane jest rozróżnienie na sferę zjawiskową i bytów samych w sobie. Kantowskie rozwiązanie zaadoptowane do współczesnego kontekstu dyskusji streścić można następująco: przyczynowość fizyczna stosuje się do świata zjawisk, przyczynowość woli do świata bytów noumenalnych. O ile naturalistyczne próby rozwiązania problemu wolnej woli koncentrują się na włączeniu przyczynowości woli do przyczynowości fizycznej, o tyle propozycje kantowskie przenoszą źródło przyczynowości woli do prawa moralnego. W tej pierwszej dziedzinie rozważań trudno jest wyjaśnić fenomen moralności bez postaw propozycyjnych, które są kluczowym warunkiem zrozumienia moralności i jej związku z racjonalnością i wolnością. W centrum dyskusji Doktorant umieścił pojęcie przyczynowości, które jest kluczowe do

wyjaśnienia relacji między zjawiskami (fizycznymi, biologicznymi, psychicznymi) w sferze przedmiotów empirycznych, badanych w naukach empirycznych i doświadczeniu potocznym oraz ich warunkowania przeżycia wolnej woli. W tym kontekście być może warto odnotować pewną uwagę dyskusyjną: wydaje się, że brakuje rozwinięcia analizy czasu w relacji przyczynowej (fizycznej, wolnej woli), która mogłaby rzucić pewne światło na aporie, które napotykamy w dyskusjach na temat wolnej woli (np. aporie determinizm- przypadek, wolna wola jako samodeterminacja, paradoks zdarzeń bez przyczyny). Sugestię do tej analizy można by sformułować następująco: cechą wspólną determinacji fizycznej i determinacji charakterystycznej dla wolnej woli jest poznawcza niedostępność „jak” łączenia (mechanizm) się elementów składowych (zdarzeń, zjawisk), np. na czym polega łączenie się warunków fizycznych z racjami rozumowymi, wartościami. Owe „jak” nie jest rozciągnięte w czasie, a więc nie można podać warunków poprzedzających, np. określony stan organizmu, dysponowanie racjami lub widzenie tych samych wartości. Mamy więc do czynienia z atemporalnym wiązaniem różnych typów determinacji, co w perspektywie czasowej prowadzi do interpretacji wolnych decyzji jako zdarzeń bez przyczyny.

Wniosek końcowy

Rozprawa doktorska mgr Krzysztofa Michała Krenca spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim przez „Ustawę z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy - Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw”, i jako taka stanowi wystarczającą podstawę do dopuszczenia jej Autora do dalszych etapów przewodu doktorskiego. Ponadto proponuję, aby została wyróżniona stosowną nagrodą jako znaczące osiągnięcie naukowe, a samego Doktoranta zachęcam do wydania rozprawy w formie książkowej.

Dąbrowica, 02.07.2022

Zbigniew Wiśblewski